

УДК 332.21

Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах формування територіальних громад

Збарська А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Алексєєва Ю.Ю.

аспірант кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Досліджується теорія і практика розвитку малих форм господарювання аграрного сектору України. Зокрема, узагальнено сутнісну характеристику малих сімейних ферм в аграрному секторі економіки, місце в ринковій економіці та встановлено критерії типізації суб'єктів аграрної господарської структури. Показано досвід розвитку малого агробізнесу в сільському господарстві країн ЄС. Визначено виробничо-фінансовий стан, тенденції економічної стійкості та перспективи фермерських господарств, передумови пореформеного їх розвитку, сучасний прояв та майбутнє особистих селянських господарств за умов трансформації у сімейні фермерські господарства.

Ключові слова: малі форми господарювання, малий агробізнес, підприємництво, розвиток, ефективність, господарства населення, критерії малого агробізнесу.

Zbarskaya A.V., Alekseeva Yu.Yu. РАЗВИТИЕ МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ НА СЕЛЕ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД

Исследуется теория и практика развития малых форм хозяйствования Украины. В частности, обобщено сущностную характеристику малых семейных ферм в аграрном секторе экономики, место в рыночной экономике и установлено критерии типизации субъектов аграрной хозяйственной структуры. Приведен опыт развития малого агробизнеса в сельском хозяйстве стран ЕС. Определено хозяйственно-финансовое состояние, тенденции экономической устойчивости и перспективы фермерских хозяйств, предусловия пореформенного их развития, современное проявление и будущее личных крестьянских хозяйств при условии их трансформации у семейные фермерские хозяйства.

Ключевые слова: малые формы хозяйствования, малый агробизнес, предпринимательство, развитие, эффективность, хозяйства населения, критерии малого агробизнеса.

Zbarskay A.V., Alekseeva Yu.Yu. DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF FARMING IN THE COUNTRYSIDE IN THE CONDITIONS OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES FORMATION

The theory and practice of development of small forms of activity in Ukraine is investigated. In particular, the essential characteristics of small family farms in the agrarian sector of the economy, their place in a market economy, and the criteria for typifying the subjects of the agrarian economic structure are generalized. The experience of development the small agro-business in agriculture of the EU countries is represented. The economic and financial situation, trends of economic stability and prospects of farming enterprises, preconditions of their post-reform development, current ostent and future of personal peasant farms providing their transformation into family farms, are determined.

Keywords: Small business entities, small agribusiness, entrepreneurship, development, efficiency, economy of the population, criteria of small agribusinesses.

Постановка проблеми. В Україні за реалізації політики децентралізації влади здійснюється процес формування спроможних об'єднаних територіальних громад. Саме громада має стати базовим рівнем територіального устрою – адже це один із векторів політики входження України у європейський простір, – саме така модель суспільного устрою є успішною у країнах ЄС [1].

Малим формам господарювання на селі (особистим селянським, сімейним фермер-

ським господарствам, малим сільськогосподарським підприємствам тощо), законодавчо надано офіційний статус повноправного учасника аграрного ринку адже ними наразі формується 75% загального обсягу виробництва молока, понад 80% плодів і ягід, 97% картоплі, 86% овочів в Україні.

До основних викликів, які стримують розвиток сільських територій і виконання соціально-економічних функцій сільського господарства, слід віднести:

– втрату сільськими громадами господарюючих суб'єктів, яких не мають на своїй території уже більше третини сільських рад. Як наслідок, села втрачають економічну базу для свого розвитку;

– незатребуваність праці селянина. Зайнятість у сільському господарстві й надалі зменшуватиметься внаслідок підвищення продуктивності праці, а також з причини неконкурентоспроможності трудомістких галузей (тваринництва, овочівництва тощо). Для молодих і кваліфікованих працівників на селі немає обнадійливих перспектив працевлаштування, тому посилюється їх міграція в міста або за кордон;

– відсутність фінансових ресурсів для сільського розвитку. Домінуючий у сільському господарстві механізм корпоративного управління не налаштований на вкладання інвестицій у розвиток суспільно важливих виробництв на селі, працевлаштування сільського населення, підтримку соціальної інфраструктури села, а стан державних фінансів не дає змогу фінансувати сільські громади на достатньому для їх розвитку рівні;

– державна політика не спрямована на рівномірне розміщення продуктивних сил на сільських територіях. Спостерігається концентрація сільського населення на приміських, курортно-оздоровчих та інших сільських територіях із більшими можливостями працевлаштування [1].

Проблемами розвитку багатокладної аграрної економіки переймалися відомі вчені Ю. Е. Губені, С. В. Кальченко, В. П. Горьовий, В. М. Заяць, В. К. Збарський, С. М. Кваша, М. Ф. Кропивко, Ю. Я. Лузан, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Л. В. Молдаван, І. В. Прокопа, О. Г. Шпикуляк, М. М. Федоров, О. В. Ходаківська, М. Г. Шульський, Т. І. Яворська тощо.

Аналіз останніх досліджень і результатів. В сучасних умовах аграрний устрій має бути перш за все спрямований на створення в кожній сільській територіальній громаді конкурентоспроможних господарюючих суб'єктів із достатньою кількістю робочих місць, використовуючи ресурсні можливості прилеглих сільських територій. Малі форми господарювання залишаються стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва продукції сільського господарства на окремих аграрних підприємствах, забезпечує продовольчі потреби населення і формує грошові доходи селян [3] (табл. 1).

Доходи сільських жителів від сільськогосподарської і пов'язаної з нею діяльності

мають стати основним джерелом зростання доходів більшості сільських жителів і наповнення бюджетів сільських територіальних громад.

У Європі, США інших розвинених країнах на сьогодні важко знайти виробників сільськогосподарської продукції, які у більшості своїй не мають юридичного статусу, не є юридичними особами і дії яких чітко не регламентовані на законодавчому рівні.

Мета статті – розгляд існуючих проблем та перспектив розвитку малих форм господарювання на селі з урахуванням формування сімейних ферм та їх фінансової підтримки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цьому зв'язку зауважимо, що сільськогосподарська і пов'язана з сільським господарством діяльність – основний спосіб прикладання праці на селі. Зокрема, у 2016 р. із 7792,1 тисяч сільського населення працездатного віку, 4685,8 тис. (60,1%) було зайнято у сільському господарстві, з них 507,7 тис. (10,8 %) – у сільськогосподарських підприємствах і 4108,4 тис. осіб (87,7 %) були зайняті в особистих селянських господарствах. В малих формах господарювання утримується 67% поголів'я ВРХ, зокрема 77% корів, 46,5% свиней, 85,8% овець і кіз, 45,5% птиці всіх видів, 93,4% коней, 98,1% бджолосімей.

Значна диференціація у кількості зайнятого населення та частці малих форм господарювання у загальному поголів'ї худоби і птиці регіону. Якщо в середньому по Запорізькій області (зона Степу) частка МФГ у поголів'ї ВРХ, в тому числі корів, становить понад 80%, то у Черкаській (Лісостеп) – 35-50%. Така ж диференціація спостерігається і по інших видах худоби і птиці.

Майже у вісім разів площа сільськогосподарських угідь в розрахунку на одного зайнято сільськогосподарською діяльністю вище у Запорізькій області по відношенню до землезабезпечення зайнятого у Закарпатської області.

При цьому належних каналів збуту виробленої господарствами населення продукції в Україні поки не сформовано. Сьогодні їх продукція по інерції прирівнюється до надлишків з підсобних господарств населення, ці виробники знаходяться поза національними системами податків, прямої виробничої і соціальної підтримки, безпечності продукції.

Обсяги неофіційного (фактично – тіньового) ринку у секторі селянських господарств в останні роки суттєво зростають – за екс-

Таблиця 1

Умови формування та розвитку багатукукладної аграрної економіки в Україні, 2017 р. [9]

Область	Один. виміру	Сільське населення працездатного віку (16-59 років)	Працівників, зайняті у с.-г., в структурі постійного населення			С.-г. угідь на зайнятого, га	Поголів'я худоби і птиці в МФГ та його частка у структурі всіх категорій господарств регіону, тис. голів						
			СГП ¹	ФГ ²	ОСГ ³		всього	ВРХ	в ч. т. корів	свиней	овець і кіз	птиці всіх видів	коней
Україна	тис. осіб	7792,1	507,7	97,1	4108,4	4713,2	2468,4	1624,3	3103,3	1127,6	91845	272,2	2440,0
	%	100	6,5	1,3	52,7	60,5	67,0	77,0	46,5	85,8	45,5	93,4	98,1
Степ – всього	тис. осіб	2109,4	174,7	50,7	895,4	1120,8	673,6	412,3	689,9	563,7	22956	19,3	850,6
	%	100	8,3	2,4	42,4	53,1	77,8	84,4	34,5	83,5	61,1	97,2	97,9
в т.ч. Запорізька	тис. осіб	236,9	24,5	5,9	124,7	155,1	88,1	51,4	92,6	49,5	2699	0,8	112,3
	%	100	10,3	2,6	52,6	65,5	81,3	87,9	37,3	83,5	46,2	66,7	98,9
Лісостеп – всього	тис. осіб	2845,1	262,8	34,6	1768,1	2065,5	936,8	602,4	1328,4	300,2	40209	75,9	1004,5
	%	100	9,2	1,3	62,1	72,6	56,0	67,4	46,5	86,2	35,4	96,9	97,2
в т.ч. Черкаська	тис. осіб	305,6	34,0	4,4	204,2	242,6	54,9	36,6	168,1	27,3	4567	2,2	102,3
	%	100	11,1	1,4	66,9	79,4	31,1	44,0	43,5	87,8	18,8	59,5	95,4
Полісся – всього	тис. осіб	1867,1	61,0	9,3	955,8	1026,1	598,3	429,4	748,2	108,4	22581	157,8	375,3
	%	100	3,3	0,5	51,2	55,0	68,6	79,3	60,6	87,8	83,1	97,3	98,6
в т.ч. Житомирська	тис. осіб	295,2	11,7	2,1	187,2	201,0	127,8	84,6	84,6	22,8	6256	27,3	193,4
	%	100	4,0	0,7	63,4	68,1	69,4	77,4	61,8	84,4	89,9	95,1	98,9
Карпати – всього	тис. осіб	970,5	9,2	2,5	489,1	500,8	259,7	180,2	336,8	155,3	6099	19,2	209,6
	%	100	0,9	0,3	50,4	51,6	94,6	97,0	58,1	91,1	83,6	99,0	98,9
в т.ч. Ів.-Франківська	тис. осіб	475,1	7,3	0,9	259,8	268,0	140,4	94,0	103,3	25,6	3051	11,2	142,3
	%	100	1,5	0,2	54,7	56,4	92,2	95,7	70,2	85,9	73,1	97,4	98,8

Де: СГН – сільськогосподарське підприємство; ФГ – фермерське господарство; ОСГ – особисте селянське господарство.

пертними оцінками, по картоплі він перевищує 90%, овочам – 80%, м'ясу – 60%, молоку – 40%.

До сьогодні вважається, що діяльність всіх селянських господарств з виробництва сільськогосподарської продукції орієнтована переважно на споживання продукції всередині самого господарства. Не враховуються суттєві структурні зміни, які відбулись в останні десятиріччя в стані цієї сукупності виробників, – майже кожне четверте із них господарство підвищило рівень своєї товарності і більш ніж 80% своєї продукції виробляє для продажу, а не для власного споживання. З одного боку така діяльність має соціальну спрямованість, це сфера отримання доходів сільськими жителями, для багатьох з яких це є єдиним реальним джерелом доходів формування сімейних бюджетів, з іншого – за рахунок даного сектора держава досягає належного рівня продовольчої безпеки.

Це має враховуватися при визначенні статусу суб'єктів господарювання в сільському господарстві, оскільки від цього залежать особливості їх оподаткування, державної фінансової підтримки, інших заходів щодо непрямого стимулювання діяльності.

І все таки, особливістю індивідуально- та сімейно-трудова форм господарювання є використання активів, які перебувають у спільно-сумісній власності членів сімей незалежно від того, для скількох із них самостійне господарювання є основним видом діяльності. Також відмінним є характер сімейно-трудова відносин між ними, які базуються на солідарності, повазі та взаємовідповідальності, а не на відносинах найму.

Врахування цих особливостей має своє відображення в усіх розвинених країнах, особливо в країнах Євросоюзу. Саме для цих форм господарювання застосовуються найбільші за кількістю спрощення в реєстрації, веденні обліку, звітності, найсуттєвіші за обсягом податкової пільги та пряма підтримка.

Практично в усіх країнах ЄС громадяни мають право займатись сільськогосподарською діяльністю без реєстрації юридичної особи, декларативно сповістивши про це податкові органи. Оподаткування такої діяльності громадян здійснюється згідно національних законів про податки з доходів (прибутків) фізичних осіб, які містять цілі розділи, якими встановлюються відповідні законодавчі рамки, зокрема, щодо можливості нормативного обрахування податкової бази (наприклад, в Німеччині таке офіційне право мають

громадяни в разі, якщо господарюють самостійно та їхня ферма не перевищує за розміром (в розрахунок на одного члена) 20 гектарів чи 50 корів, норматив доходу з одного гектару в цій країні рівний 350 євро з 1 гектару сільськогосподарських земель та 50 євро з 1 гектару лісових насаджень), нульових ставок податку на дохід в межах до певної величини (в Німеччині – до 8354 євро на дорослого та 7008 євро додатково на кожну дитину, у Франції – до 5963 на дорослого та до 2982-5963 євро на дитину, в Іспанії, відповідно, – до 5150 та 1836-4182 євро) [5].

Особливі механізми у спрямуванні прямої підтримки і оподаткуванні сімейних та інших малих фермерів країн Євросоюзу регулюються не лише на національному рівні, але і на рівні Євросоюзу. Згідно Директиви 112/2006 Ради Європи, наприклад, встановлюються єдині підходи у наданні найменшим фермерським господарствам права сплачувати ПДВ за паушальним методом (по компенсаційним ставкам від всієї ціни (вартості), а не ставкам на додану вартість у ній). Іншим прикладом є Директива 1307/2013, яка встановлює правила прямих виплат фермерським господарствам в контексті реалізації Спільної Аграрної Політики на 2014-2020 роки. Згідно неї країни Євросоюзу зобов'язані спрямовувати не менш ніж 25% від першого пілару (загального обсягу коштів на пряму підтримку) на виплати починаючим фермерам протягом перших п'яти років їх діяльності [6].

Застосування до індивідуально та сімейно господарюючих в сільському господарстві громадян окремих податкових правил та режимів є частиною політики розвинених країн по підтримці малого бізнесу та в формуванні середнього класу, в забезпеченні широкої диверсифікації доходів в секторі як основи масового попиту, відповідно, основи прискорення внутрішнього обміну – єдиного чинника економічного зростання. Також, така політика щодо малих сільських господарств є невід'ємною частиною політики сталого розвитку сільської місцевості.

Без державної підтримки та одержання своєї комплексної ідентифікації у законодавстві від інших форм господарювання сімейно-самозайняте фермерство не може сформувати навколо себе необхідних інституційних механізмів – важливих елементів функціонування розвиненого ринку та соціально-орієнтованої сільської економіки. Це, в свою чергу, призводить до уповільнення темпів їх розвитку, консервації ставлення селян

до своїх господарств як до підсобних, втрати зацікавленості середнього і молодшого покоління сільських жителів до сімейного господарювання. Подальше зволікання і посилення зазначених явищ створює істотні загрози для сталого розвитку сільського господарства і сільської місцевості [2].

На сьогоднішнє правове регулювання діяльності селян з виробництва сільськогосподарської продукції в Україні надає значно менше економічних свобод та преференцій у порівнянні з законодавством європейських, особливо західноєвропейських країн. Це стосується правового регулювання й інших видів індивідуальної діяльності громадян і характерно для більшості постсоціалістичних країн.

Отже, особисті селянські господарства мають поступово змінювати статус фізичних осіб і реєструватися як юридичні особи. Де-факто більшість із них і сьогодні вже є сімейними фермерськими господарствами. Працюють на двох, а інколи й більше гектарах землі (коли відбувається приєднання паїв), мають із десятків корів, пораються всією родиною. Але де-юре вони залишаються

особистими селянськими господарствами, отже, користуються іншою системою оподаткування, мають організаційні та фінансові проблеми при збуті продукції переробним та іншим підприємствам, які є юридичними особами (табл. 2).

Трансформація ОСГ має бути добровільною і здійснюватися через стимулюючий вплив засобів державної підтримки як прямої, так і непрямої. Такими механізмами можуть бути, зокрема, унормування засад функціонування сімейних фермерських господарств; розробка пільгової системи страхування, що вирішить не тільки проблему належного пенсійного забезпечення, а й забезпечить соціальний захист у випадку тимчасової непрацездатності; формування готовності і здатності селян до самостійного господарювання шляхом підготовки кваліфікованих кадрів для сільського господарства, здатних здійснювати виробництво на сімейних засадах.

Так, наприклад, дотація за молодняк надається на безповоротній основі фізичним особам за утримання ідентифікованого та зареєстрованого в установленому

Таблиця 2

Місце особистих селянських господарств у всіх категоріях господарств України

Показник	Рік						ОСГ 2017 у % до 1990
	1990		2000		2017 ¹⁾		
	ВКГ	ОСГ	ВКГ	ОСГ	ВКГ	ОСГ	
Вартість валової продукції с.-г. у порівнянних цінах 2010 р., млрд. грн.	282,8	83,6	151,0	93,0	247,6	108,3	129,5
Те ж на 1 га с.-г. угідь, грн.	7017	13391	3746	14896	6792	6895	51,5
Частка валової продукції ОСГ у всіх категоріях господарств, %	100	29,6	100	61,6	100	43,7	+14,1
Урожайність, ц/га: зернових	35,1	35,8	19,4	26,9	45,6	34,6	-1,2
картоплі	116,8	118,6	121,6	122,0	238,4	166,8	+48,2
овочів	149,0	130,8	112,3	119,0	435,6	191,0	+60,2
соняшнику	15,8	-	12,2	16,0	21,3	15,2	x
Удій молока на корову, кг	2863	2637	2359	2960	5643	4473	169,6
Частка СГП і ОСГ у виробництві всіх категорій господарств, %:	СГП	ОСГ	СГП	ОСГ	СГП	ОСГ	x
зерна	97,2	2,8	81,6	18,4	77,4	22,6	+19,8
картоплі	28,6	71,4	1,6	98,4	1,9	98,1	+26,7
овочів	73,1	26,9	16,9	83,1	14,5	85,5	+58,6
соняшнику	97,6	2,4	87,5	12,5	86,6	13,4	+11,0
молока	86,0	24,0	29,0	71,0	26,8	73,2	+49,2
м'яса (у забійній вазі)	71,1	28,9	26,3	73,7	61,5	38,5	+9,6

Де: ВКГ – всі категорії господарств; ОСГ – особисті селянські господарства; СГП – сільськогосподарські підприємства.

Джерело: Статистичний бюлетень «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2017 році». – К.: Держкомстат України, 2017. – 82 с.

порядку молодняка великої рогатої худоби до 13-місячного віку, який народився у господарствах фізичних осіб у поточному році. Дотація за молодняк надається за кожні чотири місяці його утримання наростаючим підсумком з урахуванням віку молодняка у розмірі:

- за період утримання молодняка віком від 1 до 5 місяців – 300 гривень за голову;
- за період утримання молодняка віком від 5 до 9 місяців – 700 гривень за голову;
- за період утримання молодняка віком від 9 до 13 місяців – 1500 гривень за голову.

Загальний обсяг дотації за молодняк не може перевищувати 2500 гривень із розрахунку на одну голову молодняка.

Для отримання дотації за молодняк фізичні особи подають за місцезнаходженням господарства до відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади (далі – органи місцевого самоврядування) копії таких документів:

- паспортів великої рогатої худоби, виданих у встановленому порядку, а у разі утримання 10 і більше голів молодняка – виданий в установленому порядку витяг з Єдиного державного реєстру тварин;
- паспорта громадянина України;
- довідки або договору про відкриття рахунку в банку;
- документа, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб–платників податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідному органу доходів і зборів і мають відмітку в паспорті).

Зазначені документи приймаються протягом бюджетного року до 1 травня, до 1 вересня і до 1 грудня поточного року в порядку черговості їх надходження, про що робиться запис у журналі обліку фізичних осіб – власників тварин, форму якого встановлює Мінагрополітики.

За запитом органу місцевого самоврядування Адміністратор Єдиного державного реєстру тварин у триденний строк надає інформацію про кількість ідентифікованого та зареєстрованого в установленому порядку поголів'я молодняка станом на відповідну дату поточного року у розрізі фізичних осіб – власників тварин.

Підставою для внесення до журналу обліку фізичних осіб – власників тварин є підтвердження наявності у господарстві заявленого фізичною особою поголів'я молодняка. З цієї

метою розроблена Мінагрополітики України інструкція, у якій подано механізм отримання державної підтримки розвитку тваринництва для фізичних осіб за утримання молодняка ВРХ у розмірі до 2500 грн за вирощування телят до 1-річного віку.

Що ж до стимулювання розвитку фермерства в Україні, то необхідно зазначити:

1. Протягом усіх 25 років розвитку фермерства в Україні його частка в аграрному виробництві залишається мізерною (3–4%).

2. Фермерство є кризостійким, воно найбільш повно відповідає соціальним інтересам села і селян.

3. Має повну територіальну і соціальну адаптацію до сільських реалій. Це особливо стосується сімейного фермерства.

Для вирішення цих проблем доцільно прийняти окремий Закон України «Про сімейні ферми». Він має регулювати діяльність ферм із площею землі до 20 га (залежно від регіону) і передбачати закріплення за таким фермерством не менше 50% обсягів усіх видів державної підтримки аграрного сектору. Слід передбачити Урядовими програмами переважне спрямування цієї підтримки на пайові внески (у т.ч. обладнанням і технікою) сімейних фермерських господарств у формування сільськогосподарської кооперації, створення нею мережі оптової та роздрібною торгівлі, експорту [7].

Цього року Уряд виділив суттєву підтримку в розмірі 1 млрд грн на розвиток фермерства (в цілому 6,3 млрд грн на АПК). Фермери, скориставшись держпідтримкою, можуть отримати компенсацію 80% вартості українського насіння, 40% вартості сільськогосподарської техніки, 90% вартості дорадчих послуг. Також передбачено здешевлені кредити (компенсується до 1,5 облікової ставки НБУ). Сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам молочарського та плодово-ягідного напрямів діяльності Уряд відшкодуватиме 70% за придбане обладнання. Обслуговуюча кооперація – альтернативи їй немає. Тільки кооперація може протистояти монополіям і холдингам. Тільки фермери можуть бути провідниками цієї кооперації на селі до них приєднається населення. *Тільки кооперації можуть підняти рівень доходів населення та фермерів і вирішити їхні системні проблеми* [5].

Зокрема, фінансова підтримка надається у розмірі 70 % вартості придбаного обладнання без урахування сум податку на додану вартість, але не більше ніж 3,0 млн гривень на

один сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи укладають договір з постачальником обладнання з визначенням таких умов:

- кооператив сплачує постачальнику податок на додану вартість та 30 відсотків вартості обладнання (без податку на додану вартість);

- 70 відсотків вартості (без податку на додану вартість) сплачується за рахунок фінансової підтримки шляхом видачі простого векселя, авальованого Мінагрополітики;

- постачальник обладнання забезпечує постачання обладнання з дотриманням зазначених умов;

- виплата за векселем здійснюється Мінагрополітики за пред'явленням;

- вексель не може передаватися третім особам, крім Мінагрополітики;

- граничний строк виписки векселя – до 1 листопада поточного року;

- граничний строк пред'явлення векселя – до 15 грудня поточного року.

Фермерському господарству та сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу передбачено компенсацію за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами, залученими у національній валюті через державний банк у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 відсотковий пункт.

до 1 року, обсяг кредиту – не перевищує 500 000 гривень для покриття виробничих витрат;

до 3 років, обсяг кредиту – не перевищує 9 000 000 гривень для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення.

Часткова компенсація витрат, пов'язаних з отриманими дорадчими послугами сільськогосподарським дорадчим службам, пов'язаних з наданням дорадчих послуг за напрямками: агрономія, ветеринарія, зоотехнія, бухгалтерський облік, маркетинг, юридичні консультації у розмірі 90 відсотків вартості, але не більше ніж 10 000 гривень на 1 фермерське господарство чи СОК.

Висновок. Таким чином, законодавчі зміни посилять соціальний та економічний захист членів сімейних фермерських господарств, підвищать готовність і здатність селян (особливо молодого й середнього покоління) до самостійного господарювання на сімейних засадах, створять на основі сімейних фермерських господарств більш життєздатні системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та сприятимуть підвищенню доходів сільських жителів-виробників за рахунок формування сприятливої ціни на власно вироблену продукцію. Крім того, це сприятиме доступності селянських господарств до чинних програм бюджетної підтримки аграрного сектору і спонукатиме до запровадження спеціально призначених для них нових програм.

Оцінюючи розвиток сучасних селянських (фермерських) господарств можна зробити висновок, що в майбутньому вони зможуть стати вагомим чинником сільськогосподарського виробництва в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аграрний устрій України : наукове видання; за ред. Ю.О. Лупенка, М.Ф. Кропивка – К.: ННЦ «ІАЕ», 2017. 72 с.
2. Збарський В. К. Особисті селянські господарства: місце і роль в продовольчому забезпеченні країни. АгроІнком. 2008. № 1–2. С. 27–32.
3. Збарська А. В. Особисті селянські господарства – основа формування малого підприємництва на селі / Наук. доповідь за ред. професора В. Збарського. К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. 106 с.
4. Кальченко С.В. Сучасні напрями розвитку господарської діяльності селянських домогосподарств. 2012. № 7(17). С. 108–111.
5. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК.2018. № 1. С. 11-19.
6. Малік М. Й., Заяць В. М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств. Економіка АПК.2013. № 5. С. 87-95.
7. Губені Ю. Е., Коверко Ю. О., Осіщук П. О. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін. Економіка України. 2017. № 3. С. 59-67.
8. Шульський М. Г. Особисті господарства населення: стан, можливості, перспективи: млоногр. Львів: Край. 2003. 280 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2016 рік. Київ. Держстат України. 2017. 372 с.

REFERENCES:

1. Hubeni Yu. E., Koverko Yu. O., Osishchuk P. O. Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh instytutsionalnykh zmin [Development of private peasant farms in conditions of institutional changes]. *Ekonomika Ukrainy*. 2017. no. 3. pp. 59-67.
2. Kalchenko S. V. Suchasni napriamy rozvytku hospodarskoi diialnosti selianskykh domohospodarstv [Modern directions of development of economic activity of peasant households]. *Ekonomika APK*, 2012. no. 7 (17). pp. 108–111.
3. Lupenko Yu.O., Kropyvko M.F. Ahrarnyi ustrii Ukrainy: naukove vydannia [Agrarian system of Ukraine: scientific edition]. NNTs "IAE" [NSC "IAE"], 2017, 72 p.
4. Malik M. Y., Shpykuliak O. H. Tendentsii i perspektyvy rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv [Trends and prospects of development of personal peasant farms]. *Ekonomika APK*. 2018. no. 1. pp. 11-19.
5. Malik M. Y., Zaiats V. M. Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv [Development of personal peasant farms in conditions of institutional changes]. *Ekonomika APK*. 2013. no. 5. pp. 87-95.
6. Shulskyi M. H. Osobysti gospodarstva naselennia: stan, mozhlyvosti, perspektyvy: mlonohrafiia [Personal households of the population: state, opportunities, prospects: monography]. Lviv: Krai. 2003. 280 p.
7. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2016. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine. 2017. 372 p.
8. Zbarskyi V. K. Osobysti selianski gospodarstva: mistse i rol v prodovolchomu zabezpechenni krainy [Personal peasant farms: place and role in the country's food supply]. *Ahrolnkom*, 2008. no. 1–2. pp. 27–32.
9. Zbarska A. V. Osobysti selianski gospodarstva – osnova formuvannia maloho pidpriemnytstva na seli [Individual peasant farms – the basis of the formation of small entrepreneurship in the village]. Science. report for ed. professor V. K. Zbarsky. NNTs "IAE" [NSC "IAE"], 2011. 106 p.